

Tolnai Ottó Végeladása Kecskeméten

A magyar apokalipszis — adta a Tiszatájban elgondolkodtató esszéjének címéül Csoóri Sándor. A második világháborút, s a doni katasztrófát mindmáig legfőbb fizikai vereségében dolgoztuk fel közösségi méretekben. A lelkek széthullásának társadalmi összefüggéseiről szinte semmit nem tudunk, négy évtizeddel az események után sem. Riporter, író, filmes még mindig a kézitusákban harcoló, ostromló katonához hasonlítható, aki háztól házig halad. S az sem bizonyos, hogy lélektől lélelig eljuthat. Azaz, hogy sikerül megnyitni a múltat.

Az időnek több préslapja is ránehezült a szívekre és szájakra, s a döntés: sírba viszik sorsukat.

Okuk van rá; sokszorosan.

Folytonosan a bűnösségükről hallhatták a prédikációt és szenvedték a penitenciát. Gyónásra-megtisztulásra, a történekek bölcs megvitatására és felismertetésére visszatérően nem nyíltot tér. S láthatták: fiaiknak, unokáiknak se értelmezik más-képpen sorsát, mint egy nép életfogytiglan tartó büntetésének egyik vádpontját. Mintha a hőmezőre kihajtott tíz- és százezrek valamennyije a budai vár uraként ama bizonyos ligeti hintajáték lendítője lett volna.

S nemcsak Dunántúlról és Tiszántúlról indultak a halálba, Csallóköz és Vajdaság népét éppúgy besorozták ebbe a soha vissza nem térésre gyalázatosan elrendelt halálmenetbe, mint Kárpátalja vagy Székelyföld magyarjait.

S aki mégis átlőtt lábbal, ólombányában sorvadásnak indult gerinccel hazatérhetett, felsőbbek által elrendelt állampolgárságba érkezett. Emlékezni aztán többszörösen nem lett tanácsos. Még családi együttlétekben is nagyon kivételes alkalmakkor szakadt fel az odüsszeusi utak rettenete.

Az irodalom torkában nemhogy elakadt, de el se indult a szó. Próza munkák sora is könnyen összeszámolható, s az ezeket az időket megelevenítő színpadi műként pedig Kerekes Imre Kapaszkodj Malvinját (Debrecenben és Szegeden játszották) és Örkény—Nemeskürty színpadi rekviemjét ismerjük.

Hogyan történt? Mi történt? — általános tájékozatlanság és zavartság a fejekben — írja joggal Csoóri Sándor. Az elemi tények terepén is, nemhogy társadalmi-történelmi tudományosság fokán.

Ezért a sokszoros figyelmünk és becsülésünk Tolnai Ottó darabja iránt, akinek *Végeladását* az elmúlt esztendei újvidéki bemutató után a kecskeméti Katona József Színház Kelemen László Színpadán Tömöry Péter rendezésében láthattuk.

Tolnai Ottó Csömöre bácsi életének évszakokban komponált utolsó napjait eleveníti meg. A bevezetőből tudjuk meg, hogy Tolnait egy kanizsai bácsi élete inspirálta a darab megírására. Nem sociográfiai hűséggel, hanem szépírói-költői és színpadi transzpozícióban persze. De ebből az utalásból is megfigyelhető, amire Csoóri is utal: milyen ritka a kitarulkozás. Mert ha Tolnainak is mindennapi élményeként sokak életanyaga adódna, másképp szervezné darabját.

Így egy személyre koncentrál, Csömöre bácsi köré szervezi a játékot és a drámát. A fizikai leépülés folyamatában az emlékek feltolulásában Tolnai egy kiteljesedő múltbeli életet állít elénk. Samuel Beckett drámájára emlékezve: Duna-völgyi Végjátéknak is mondhatnók. S hogy a földrajzi térségnek alapvető meghatározottsága van, azt Tolnai Ottó a darab egyetlen mozzanatában se feledi. Ezért olyan

hangsúlyos utalása a térképre, s az azon látható vizekre és domborzatokra. Tolnai Csömöréje szemetesládá helyett az egyre pusztuló házban, végül pedig szalmán haldoklik, ám nem dadogó sejtelmes félmondatokat hallat, hanem emlékei vannak valóságos utazásokról. Az ő élete kötődik Ázsiához, Kassához és egy gyűrődésszával átvészelt világháborús Budapesthez. Tolnai poézisben és színpadi dramaturgiában azért is remekművű sűrítettséget mutat, mert életkor szerint a Duna-völgyi nagyapák élete elevenszik meg, de a mű általános társadalmi állapota azt a második világháború utáni tudatalattit is rögzíti, amiről Csoóri Sándor beszél. Amit oly kivételes és személyes bizalom állapotában lehet felfejteni. Tolnainál a két háború közötti distancia se látható, mint amit Csoóri oly pontosan felfejt, hogy a „nótázó vén bakák” sapkáján a virág milyen kókadtan csüngött az egy emberöltővel későbbi hadbavonuláskor. Tolnai a háborút, s az űzöttséget láttatja. Darabjának végére szerzőnk a hegyeket és határokat képletesen és valóságosan is elvasalja Csömöre óriás térképén. A dolgok mélyebben történtek, ha történtek egyáltalán, mondja Tolnai Ottó.

Fontos drámát írt Tolnai Ottó, s ha beckett-i, vagy rózewicz-i hatásokat emlegetünk is a Végeladással kapcsolatban, fontosabb, s méginkább érény, hogy szuverén, jellegzetesen Duna-völgyi drámát írt. Amit Tömöry Péter érzékenyen, lélektani s benső finomságokkal állított színpadra. Az újvidéki előadással ellentétben, egy másik lehetőségre utal: a múltidézésel ellentétben elképzelhető a dráma jelen idejű hangsúlyozottsága is. Tömöryt nem kísértik a külsődleges modernkedések, noha ez irányban könnyen ellődíthatná a színpadi játékot. Csömörére figyel, a tárgyak széthullásában, élete kifosztottságában az emlékek idéződnek meg — jelen időben. Egy fiatal színész, Kiss Jenő bravúros teljesítménye szolgálja Tömöry elgondolását. Maszk és mindenfajta öregséget imitáló manír nélkül Kiss Jenő a végső megtöretettség állapotát megteremtve poétikus monodramát jelenít meg. Tömöry a színészek jelenlétét az írói instrukciónál igyekszik láthatóbbá tenni, de szerepváltásuk tapintatos, semmi harsányság nem telepszik rá jeleneteikre. Talán Tömöry is érezte, hogy Tolnai se tette eléggé funkcionálissá őket, s egy-két mozzanatban, az igazgató néma játékaival igyekezett tágitani a szerepet. Beckett Végjátékára utaltunk már, Tolnai darabjától különbözik a borbély figurájában is. Csömörét borotválják, rendben tartja tehát magát, személyes és társadalmi jelentést vélünk ebben Tolnainál. A bensőben lejátszó végjáték ebben az ellentézettségben nem tragikomikus és szálnalmas, hanem felemelően tragikus. Mert Csömöre sorsát Tolnai tragikussá tudja emelni. Történetisége okán. Balogh Tamás borbélyja korrekt, mozgékony kis mesterember, de bajusza és haja, fölősegesen, amolyan hitleri asszociációkra mozgósít, sasszézó mozgása a játék elején az Arturo Uit és a Kecskeméten túlzottan is divatozó karikírozott táncos színházat (Revizor!) idézi fölősegesen.

A színpad elején a kifeszített világtérkép beszakad; s a Probsztner János által tervezett kelet-európai térképre állított, néhány fogyó bútor közegében az emberi élet végeladásának döbbenetes drámáját láttuk. Nem rekviemet írt Tolnai Ottó, hanem megrázó sorsvallomást glóbuszunknak ebből az annyit megélt szeletéből. Abban a kínzó jelenérvényűségben, hogy szekrényekkel, hurkatöltővel, süvegcsukorral, tárgyaikkal együtt elhagynak bennünket azok az életek, akikkel *megettörtént*. Külső és belső leltárhiányunkban nem tehetünk mást, mint vacogunk.

ABLONCZY LÁSZLÓ